

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

Pohvala besposličarenju

Bertrand Russell

Bertrand Russell
Pohvala besposličarenju
1932.

http://www.antoniosiber.org/pohvala_besposlicarenju.html
Bertrand Russell, *Harper's Magazine*, 1932. godine, na hrvatski
preveo Antonio Šiber.

anarhisticka-biblioteka.net

1932.

neće ovisiti o tim stremljenjima, njihova će originalnost biti nespunita te neće biti potrebe da se prilagođavaju standardima koje su postavili stari mudraci. Ali prednosti razonode pojavit će se i šire od ovih iznimnih slučajeva. Obični muškarci i žene, imajući priliku za sretan život, postat će ljubazniji, manje će osuđivati te će biti manje skloni sumnjičavo gledati druge. Želja za ratovanjem će izumrijeti, djelomično zbog ovog razloga, a djelomično zato što to zahtijeva dugi i teški rad svijju. Dobra narav je, od svih moralnih kvaliteta, ono što svijetu najviše treba, a dobra je narav posljedica lagodnosti i sigurnosti, a ne života u grčevitoj borbi. Moderne metode proizvodnje dale su nam mogućnost za lagodnost i sigurnost za sve; mi smo, umjesto toga, odabrali da jedni previše rade, a da drugi gladuju. Dosad smo nastavljali energično kao što smo to radili i prije strojeva; u tome smo bili nerazumni, ali nema razloga da nastavimo s nerazumnošću zauvijek.

na nešto inteligentnije od lova na lisice i kažnjavanja krivolovaca. Danas bi sveučilišta trebala na sistematičniji način omogućiti ono što je klasa onih koji se odmaraju omogućila slučajno i kao nusproizvod. Ovo je veliko poboljšanje, ali ima nekoliko nedostataka. Sveučilišni život toliko je različit od života u preostatku svijeta da su oni koji žive u akademskom okružju obično nesvjesni preokupacija i problema običnih muškaraca i žena; štoviše, načini na koji se izražavaju obično su takvi da njihovim mišljenjima uskraćuju utjecaj koji bi trebali imati na široku javnost. Još jedan nedostatak je da su studiji na sveučilištima organizirani tako da će se čovjek koji razmišlja o nekom originalnom smjeru istraživanja vjerojatno obeshrabriti. Akademske institucije su prema tome, premda korisne, neprimjereni zaštitnici interesa civilizacije u svijetu gdje je svatko izvan njihovih zidova prezauzet za nekorisna stremljenja.

U svijetu u kojem nitko nije primoran da radi više od četiri sata dnevno, svaka osoba koja ima znanstvenu znatiželju moći će je zadovoljiti, a svaki će slikar moći slikati bez gladovanja, bez obzira na kvalitetu svojih slika. Mladi pisci neće morati privlačiti pozornost senzacionalističkim šundom, s ciljem da steknu ekonomsku neovisnost potrebnu za monumentalna djela, za koja, kad im vrijeme konačno dođe, izgube i ukus i sposobnost. Ljudi koji se u svojoj profesiji počnu zanimati za neki aspekt ekonomije ili vlasti, moći će razviti svoje ideje bez akademske otuđenosti koja rad sveučilišnih ekonomista obično lišava realnosti. Zdravstveni radnici imat će vremena da uče o napretku u medicini, učitelji se neće morati grčevito truditi da podučavaju uobičajenim metodama koje su naučili u mladosti, a koje su se u međuvremenu pokazale netočnim.

Iznad svega, bit će sreće i užitka u životu, umjesto pohabanih živaca, umora i dispepsije. Nužni rad bit će dovoljan da učini slobodno vrijeme užitkom, ali ne pretjeran da uzrokuje iscrpljenost. Kako ljudi neće biti umorni u slobodnom vremenu, neće ni zahtijevati samo pasivnu i banalnu zabavu. Barem će jedan postotak vjerojatno posvetiti vrijeme neutrošeno u profesionalnom radu na stremljenja od značaja za javnost, a kako njihovo preživljavanje

Kao i većina svoje generacije, odgojen sam na izreci: *"Vrag nade nestasluke za besposlene ruke."* Kako sam bio vrlo čestito dijete, vjerovao sam sve što mi je rečeno i stekao naviku savjesnog i upornog rada sve do ovog trenutka. Ali premda je moja savjest upravljala mojim djelima, moja su mišljenja prošla revoluciju. Mislim da se daleko previše posla obavlja u svijetu, da se ogromna šteta nanosi vjerovanjem da je rad vrlina, i da je ono što treba propovijedati u modernim industrijaliziranim zemljama posve drukčije od onoga što se oduvijek propovijedalo. Svatko zna priču o putniku kroz Napulj koji je vidio dvanaest prosjaka kako se izležavaju na suncu (bilo je to prije Mussolinijevog doba) i ponudio liru najljepijem od njih. Jedanaest je od njih poskočilo da je uzme, a on ju je dao dvanaestom. Ovaj je putnik bio na pravom putu. Ali u zemljama koje ne uživaju u sredozemnom suncu besposličarenje je teže i bit će potrebna velika javna propaganda da se ono uvede. Nadam se da će, nakon čitanja stranica koje slijede, čelnici Udruženja kršćanskih mladića (YMCA) pokrenuti kampanju da se dobre mladiće potakne da ne rade ništa. Ako bude tako, moj život neće biti uzaludan.

Prije nego što razradim svoje argumente za lijenost, moram se riješiti jednog koji ne mogu prihvatiti. Kad god osoba koja već ima dovoljno za život predloži da se uključi u neku svakodnevnu vrstu posla, kao što je podučavanje u školi ili tipkanje, njemu ili njoj se kaže da takvo ponašanje otima kruh iz nečijih usta i da je zbog toga zlo. Kad bi ovaj argument bio valjan, svatko bi od nas samo trebao biti besposlen da bismo svi imali puna usta kruha. Ono što ljudi koji tako govore zaboravljaju je da čovjek ono što zaradi obično i potroši, a trošenjem stvara zapošljavanje. Sve dok čovjek troši svoj dohodak, on stavlja upravo onoliko kruha u usta drugih ljudi trošeći koliko uzima iz usta drugih ljudi zarađujući. Pravi zločinac, s ovog gledišta, je onaj koji štedi. Ako samo sprema svoju štednju u čarapu, kao onaj poslovični francuski seljak, jasno je da ne stvara zapošljavanje. Ako ulaže svoju štednju, stvar je manje jasna, i pojavljuju se različiti slučajevi.

Jedna od najuobičajenijih stvari koja se čini sa štednjom je da se posudi nekoj vladi. Imajući u vidu činjenicu da se glavni dio javnih rashoda većine civiliziranih vlada sastoji od otplate za prošle ratove ili pripreme za buduće ratove, čovjek koji posuđuje svoj novac vladi u istom je položaju kao loši ljudi u Shakespeareovim djelima koji unajmljuju ubojice. Krajnji rezultat ekonomskih navika tog čovjeka je povećanje oružanih snaga države kojoj posuđuje svoju štednju. Očito bi bilo bolje da je potrošio novac, čak i da ga je potrošio na piće i kockanje.

Ali, reći će mi, slučaj je posve drukčiji kad se štednja ulaže u proizvodne pothvate. Kad takvi pothvati uspiju i proizvedu nešto korisno, s ovim bi se moglo i složiti. Ovih dana, međutim, nitko neće zaniijekati da većina poduzeća propada. To znači da je velika količina ljudskog rada, koji se mogao posvetiti proizvodnji nečega u čemu bi se moglo uživati, utrošena na proizvodnju strojeva koji su, jednom proizvedeni, ležali neupotrijebljeni i nisu donijeli dobro nikome. Čovjek koji investira svoju štednju u koncern koji bankrotira šteti prema tome i drugima i sebi. Da je potrošio svoj novac, recimo, na zabave za svoje prijatelje, oni bi (možemo se nadati) bili zadovoljni, a bili bi i oni na koje je potrošio novac, kao mesar, pekar i pivar. Ali ako ga potroši (recimo) na polaganje tračnica za tramvaj u nekom mjestu gdje ispadne da tramvaj ne žele, preusmjerio je veliku količinu rada u smjerove u kojima nikome ne proizvodi zadovoljstvo. Usprkos tome, kad postane siromašan zbog propasti svojih investicija smatrat će ga se žrtvom nezaslužene nesreće, dok će veselog rasipnika, koji je potrošio svoj novac filantropski, prezirati kao budalu i lakomislenu osobu.

Sve je ovo samo preliminarno. Želim reći, posve ozbiljno, da se mnogo štete nanosi u suvremenom svijetu vjerovanjem u krepost rada te da je put do sreće i blagostanja u organiziranom smanjivanju rada.

Prije svega: što je rad? Postoje dvije vrste rada: prva, koja mijenja položaj stvari na ili u blizini Zemljine površine s obzirom na drugu takvu tvar; druga, govoriti drugim ljudima da to čine. Prva

uživanju i jednostavnoj sreći te da ne cijesimo proizvodnju prema zadovoljstvu koje daje potrošaču.

Kad predlažem da se radno vrijeme smanji na četiri sata, ne sugeriram time da bi se sve preostalo vrijeme nužno trebalo provoditi u posve beznačajnim aktivnostima. Sugeriram da bi čeverosatno radno vrijeme trebalo osigurati čovjeku nužne potrebe i osnovne životne ugone, a da bi mu ostalo vrijeme trebalo biti na raspolaganju da ga koristi kako on smatra da treba. Suštinski važna komponenta svakog takvog društvenog sustava je da bi se obrazovanje trebalo produžavati s obzirom na ono što je uobičajeno u sadašnjici te da bi trebalo djelomično stremiti i stvaranju sklonosti koje bi omogućile čovjeku da inteligentno ljenčari. Ne mislim prvenstveno na vrstu stvari koje bi se smatrale "profinjenim". Seljački su plesovi izumrli osim u udaljenim ruralnim krajevima, ali poticaji koji su ih kultivirali moraju i dalje postojati u ljudskoj prirodi. Užici urbanog stanovništva postali su uglavnom pasivni: odlazak u kino, gledanje nogometnih utakmica, slušanje radija, i slično. Ovo je posljedica činjenice da je njihova aktivna energija posve iscrpljena poslom; kad bi imali više slobodnog vremena, ponovno bi aktivno uživali.

U prošlosti, postojla je mala klasa onih koji se odmaraju i veća radnička klasa. Klasa onih koji se odmaraju uživala je u prednostima za koje nije bilo temelja u društvenoj pravednosti; ovo ju je nužno učinilo ugnjetavačkom, nesimpatičnom i navelo je da izmišlja teorije kojima bi opravdala svoje privilegije. Ove su činjenice uvelike umanjile njenu izvrsnost, ali usprkos tom nedostatku ona je doprinijela gotovo sve što zovemo civilizacijom. Njegovala je umjetnost i otkrila znanost; pisala je knjige, izmislila filozofiju i profinila društvene odnose. Bez klase onih koji se odmaraju, čovječanstvo ne bi nikad izašlo iz barbarizma.

Metode klase koja se odmara bez obveza su, međutim, bile izvanredno rasipne. Nikoga od članova klase nije se moralo podučavati da bude marljiv, a klasa u cijelosti nije bila posebno inteligentna. Klasa je mogla proizvesti jednog Darwina, ali nasuprot njega moralo je biti desetine tisuća seoske gospode koji nisu nikad pomislili

svoj planet. Istina je da moje tijelo traži periode odmora, koje moram uklopiti što bolje mogu, ali nikad nisam tako sretan kao kad dođe jutro i kad se mogu vratiti rintangju iz kojeg izvire moje zadovoljstvo.” Nikad nisam čuo radnika da kaže takvo nešto. Oni smatraju rad, kako ga i treba smatrati, nužnim sredstvom preživljavanja, a iz svog slobodnog vremena crpe nekakvu radost u kojoj mogu uživati.

Kaže se da, premda je malo dokolice ugodno, ljudi ne bi znali kako da ispune svoje dane kad bi radili samo četiri od dvadesetčetiri sata. U onoj mjeri u kojoj je to za suvremeni svijet točno, to je i osuda naše civilizacije; to ne bi bilo istina u bilo kojem ranijem periodu. Prije je postojao kapacitet za bezbrižni užitak i igru koji je u nekoj mjeri potiskivan kultom efikasnosti. Suvremeni čovjek misli da bi sve trebalo raditi zbog nečeg drugog, a nikad zbog stvari po sebi. Osobe ozbiljnog uma, na primjer, stalno osuđuju naviku odlaska u kino i govore nam da to navodi mlade na kriminal. Ali sav rad koji odlazi u proizvodnju filma je respektabilan, zato jer je rad, i zato jer donosi novčani profit. Zamisao da su poželjne djelatnosti one koje donose profit okrenula je sve naglavce. Mesar koji vas snabdijeva mesom i pekar koji vas snabdijeva kruhom su hvale vrijedni, jer stvaraju novac; ali to što vi uživate u hrani kojom su vas oni snabdijeli beznačajno je, osim ako ne jedete samo da biste stekli snagu za svoj posao. Grubo govoreći, smatra se da je stjecanje novca dobro, a trošenje novca loše. Uvidjevši da se radi o dvjema stranama iste transakcije, ovo postaje apsurdno; netko bi jednako mogao tvrditi da su ključevi dobri, a da su ključanice loše. Kakva god bi se vrijednost mogla naći u proizvodnji dobara, ona se mora u potpunosti nastavljati na prednost koja se stječe njihovom potrošnjom. Pojedinačac, u našem društvu, radi za profit; ali društveno značenje njegovog posla leži u potrošnji onoga što proizvodi. Upravo ovaj raskol između pojedinačnog i društvenog značenja proizvodnje otežava ljudima jasno mišljenje u svijetu u kojem je stvaranje profita poticaj za proizvodnju. Previše razmišljamo o proizvodnji, a premalo o potrošnji. Jedan rezultat toga je da pridajemo premalo važnosti

je vrsta neugodna i loše plaćena; druga je ugodna i visoko plaćena. Druga vrsta podliježe beskonačnom proširivanju: nisu tu samo oni koji daju zapovijedi, nego i oni koji savjetuju kakve bi se zapovijedi trebale dati. Obično se dvije suprotstavljene vrste savjeta daju simultano od dvaju organiziranih institucija; to se zove politika. Vještina koja se traži za ovu vrstu posla nije poznavanje stvari o kojima se daju savjeti, nego poznavanje vještine uvjerljivog govora i pisanja, odn. reklamiranja.

Po cijeloj Europi, ali ne i u Americi, postoji i treća klasa ljudi, koja je cijenjena više od bilo koje klase radnika. To su ljudi koji, zbog posjedovanja zemlje, mogu prisiliti druge da plaćaju za privilegiju što im se dopušta da postoje i rade. Ovi su zemljoposjednici besposleni, i moglo bi se prema tome od mene očekivati da ih hvalim. Nažalost, njihovo je besposličarenje omogućeno jedino trudom drugih; zapravo je njihova želja za ugodnim besposličarenjem povijesno bila izvor cijelog evanđelja rada. Zadnja stvar koju bi oni ikad poželjeli je da drugi slijede njihov primjer.

Od početka civilizacije do industrijske revolucije, muškarac je u pravilo mogao teško radeći proizvesti malo više nego što je bilo potrebno za preživljavanje njega i njegove obitelji, premda je njegova supruga radila barem jednako teško kao i on, a njegova djeca pridonijela svojim radom čim su bila dovoljno stara za to. Mali višak iznad osnovnih potreba nije ostajao onima koji su ga proizveli, nego su ga prisvajali ratnici i svećenici. U vremenima gladi nije bilo viška; ratnici i svećenici su, međutim, i dalje osiguravali jednako onoliko kao i prije, što je dovelo do smrti od gladi mnogih radnika. Taj je sustav trajao u Rusiji do 1917. godine »¹, a još traje na Istoku; u Engleskoj je, usprkos industrijskoj revoluciji, ostao na snazi kroz napoleonske ratove i sve do prije sto godina, kad je osnažila nova klasa proizvođača. U Americi, taj je sustav završio s Revolucijom, osim na Jugu, gdje je opstajao do Građanskog rata. Sustav

¹ Nakon toga, članovi Komunističke partije preuzeli su ovu povlasticu ratnika i svećenika.

koji je trajao tako dugo i završio tako nedavno ostavio je duboki trag na mislima i stavovima ljudi. Mnogo toga što uzimamo zdravo za gotovo u vezi s poželjnošću rada izvedeno je iz takvog sustava, i, kako je pred-industrijsko, nije prilagođeno suvremenom svijetu. Suvremene tehnike omogućile su da slobodno vrijeme, u granicama, bude ne samo povlastica male privilegirane klase, nego pravo dostupno svima u društvu. Moralnost rada je moralnost robova, a suvremeni svijet nema potrebe za robljem.

Očito je da se, u primitivnim zajednicama, seljaci, prepušteni sebi, ne bi rastajali od mršavog viška na kojem su opstajali ratnici i svećenici, nego bi ili proizvodili manje ili trošili više. Najprije ih se grubom silom tjeralo da proizvode i daju višak. Postepeno se, međutim, uvidjelo da je moguće navesti mnoge od njih da prihvate etiku prema kojoj je njihova dužnost bila da teško rade, premda je dio njihovog rada odlazio na to da se drugima omogući besposličarenje. Na ovakav je način količina potrebne prisile smanjena, a smanjili su se i troškovi vlasti. Dana današnjeg, 99 posto britanskih nadničara bilo bi iskreno šokirano kad bi se predložilo da kralj ne bi trebao imati veći dohodak od radnog čovjeka. Zamisao o dužnosti, povijesno govoreći, bila je način da oni pri moći navedu druge da žive za interese svojih gospodara umjesto za svoje interese. Naravno, moćnici skrivaju ovu činjenicu sami od sebe navodeći se da misle kako su njihovi interesi jednaki širim interesima čovječanstva. Ponekad je ovo i točno; atenski robovlasnici su, na primjer, koristili dio svog slobodnog vremena za stvaranje trajnog doprinosa civilizaciji koji bi bio nemoguć u pravednom ekonomskom sustavu. Dokolica je nužna za civilizaciju, a u prijašnjim vremenima dokolica nekolicine bila je moguća zbog truda mnoštva. Ali njihov je trud bio vrijedan, ne zato što je rad dobar, nego zato što je dokolica dobra. A uz suvremenu tehniku bilo bi moguće raspodijeliti dokolicu pravedno, bez štete po civilizaciju.

Suvremena tehnika omogućila je da se količina rada potrebnog za osiguranje života svima enormno smanji. Ovo je postalo očigledno tijekom rata. U to vrijeme svi su muškarci u vojsci, i svi muškarci

lika količina teškog manualnog rada mora biti sudbina prosječnog čovjeka.

U Rusiji, zahvaljujući većoj ekonomskoj pravednosti i centralnoj kontroli nad proizvodnjom, problem će trebati drukčije rješavati. Razumno rješenje bilo bi da se, čim se nužnosti i temeljni komfor mogu osigurati za sve, radno vrijeme smanjuje postepeno, dopuštajući glasu naroda da odluči, na svakom stupnju, želi li više slobodnog vremena ili više dobara. Ali, nakon što su podučavali vrhovnu vrlinu teškog rada, teško je vidjeti kako bi vlasti mogle ciljati na raj u kojem će biti mnogo dokolice i malo rada. Čini se izglednijim da će stalno nalaziti svježe sheme zbog kojih se sadašnje slobodno vrijeme mora žrtvovati zbog buduće produktivnosti. Nedavno sam pročitao ingeniozan plan koji su predložili ruski inženjeri za ugrijavanje Bijelog mora i sjeverne sibirske obale izgradnjom brane preko Karskog mora. Projekt vrijedan divljenja, ali koji će izgledno odgoditi proleterski komfor generacijama, dok se plemenitost rintanja pokazuje u ledenim poljima i snježnim olujama Arktika. Ovakva stvar, ako se i dogodi, bit će rezultat smatranja vrline teškog rada kao cilja po sebi, radije nego sredstva postizanja stanja stvari u kojem više nije potreban.

Činjenica je da pomicanje stvari unaokolo, premda je u određenoj količini nužno za naša bivanja, nedvosmisleno nije jedno od značenja ljudskog života. Kad bi bilo, trebali bismo smatrati svakog građevinskog radnika superiornim Shakespearu. U ovoj smo stvar bili zavedeni zbog dva razloga. Jedan je potreba da se siromašni održe zadovoljnim, što je dovelo do toga da bogati, tisućama godina, propovijedaju dostojanstvo rada, dok se za sebe brinu da u tom pogledu budu nedostojanstveni. Drugi je novostečeno zadovoljstvo strojem, zbog kojeg uživamo u zadivljujuće pametnim promjenama koje možemo proizvesti na površini Zemlje. Nijedan od ovih motiva na ostavlja veliki utisak na stvarne radnike. Ako ga pitate što je najbolje u njegovom životu, vjerojatno neće reći: *”Uživam u manualnom radu jer se osjećam kao da ispunjavam najplemenitiji ljudski zadatak, i zato što volim misliti o tome koliko čovjek može izmijeniti*

roval sve što su im muškarci rekli o poželjnosti vrline, ali ništa od onoga što su im rekli o bezvrijednosti političke moći. Slična se stvar dogodila u Rusiji s obzirom na manualni rad. Vijekovima su bogati i njihove ulizice pisali u slavu "časnog truda", hvalili jednostavan život, propovijedali religiju koja uči da će siromašni mnogo vjerojatnije ući u nebesa od bogatih, i općenito pokušavali navesti radnike da vjeruju kako postoji nekakva posebna plemenitost u mijenjanju položaja stvari u prostoru, upravo kao što su muškarci pokušali navesti žene da vjeruju kako su stekle nekakvu posebnu plemenitost iz svog seksualnog porobljavanja. U Rusiji se svo to učenje o izvrsnosti manualnog rada shvatilo ozbiljno što je dovelo do toga da se radnika slavi više od ikoga drugog. Radi se u suštini o starim apelima, ali ne zbog starih potreba: oni se potežu zbog potrebe za udarnicima za specijalne zadatke. Manualni rad je ideal koji se postavlja pred mlade i temelj je svake etične poduke.

U ovom trenutku, možda, radi se o dobrim namjerama. Velika zemlja, puna prirodnih resursa čeka razvoj i mora se unaprijediti s vrlo malo kredita. U takvim okolnostima, težak rad je nužan, i izgledno je da će donijeti velike nagrade. Ali što će se dogoditi kad se dosegne točka na kojoj bi svakome moglo biti ugodno bez prekovremenog rada?

Na Zapadu se ovim problemom bavimo na različite načine. Ne pokušavamo postići ekonomsku pravednost, tako da veliki dio ukupne proizvodnje odlazi maloj manjini populacije, od kojih mnogi uopće ne rade. Zahvaljujući potpunom nedostatku bilo kakvog centralnog nadzora nad proizvodnjom, proizvodimo veliki broj neželjenih stvari. Održavamo veliki postotak radno sposobnog stanovništva besposlenim, zato što njihov nerad nadoknađujemo prekovremenim radom drugih. Kad se sve te metode pokažu neadekvatnim, imamo rat što uzrokuje da veliki broj ljudi proizvodi eksplozive, a da veliki broj drugih ljudi te eksplozive aktivira, kao da smo djeca koja su upravo otkrila vatromet. Kombiniranjem svih tih načina uspijevamo, premda s teškoćom, održati zamisao da ve-

i žene uključeni u proizvodnju streljiva, svi muškarci i žene uključeni u špijuniranje, ratnu propagandu ili urede Vlade povezane s ratom, povučeni iz proizvodnih djelatnosti. Usprkos tome, opći nivo blagostanja među nekvalificiranim nadničarima na strani Saveznika bio je viši nego ikad prije ili otad. Značaj ove činjenice prikrio se financijama: zbog posuđivanja se činilo da se sadašnjost hrani budućnošću. Ali to bi, naravno, bilo nemoguće; čovjek ne može pojesti štrucu kruha koja još ne postoji. Rat je uvjerljivo pokazao da je znanstvenom organizacijom proizvodnje moguće održati suvremene populacije u prilično komfornim uvjetima uz samo mali dio radnog kapaciteta suvremenog svijeta. Da je, nakon rata, znanstvena organizacija, stvorena da oslobodi muškarce za borbu i rad na streljivu, sačuvana i da su radni sati u tjednu srezani na četiri, sve bi bilo dobro. Umjesto toga stari je kaos obnovljen, oni čiji se rad tražio prisiljeni su raditi prekovremeno, a ostali su ostavljeni da gladuju kao nezaposleni. Zašto? Zato što je rad dužnost, i zato što čovjek ne bi trebao dobivati svoju plaću proporcionalno onome što je proizveo, nego proporcionalno svojoj kreposti koja se ogleda u njegovom upornom radu.

To je moral Države Robova, primijenjen u okolnostima koje uopće ne sliče onima u kojim je nastao. Nije čudo da su rezultati bili katastrofalni. Pogledajmo jedan primjer. Pretpostavimo da je, u određenom trenutku, određen broj ljudi uposlen u proizvodnji pribadača. Oni proizvode onoliko pribadača koliko svijetu treba, rađeći (recimo) osam sati dnevno. Netko načini izum zbog kojeg isti broj ljudi može napraviti dvaput više pribadača: pribadače su već toliko jeftine da je teško da će ih se više kupiti po nižoj cijeni. U razumnom svijetu, svatko u proizvodnji pribadača radio bi četiri sata umjesto osam, i sve ostalo bi se odvijalo kao i prije. Ali u stvarnom svijetu to bi se smatralo demoralizirajućim. Ljudi i dalje rade osam sati, proizvodi se previše pribadača, neki poslodavci bankrotiraju, a polovica ljudi ranije vezana uz proizvodnju pribadača ostaje bez posla. Na kraju, količina slobodnog vremena ista je kao i u drugom scenariju, ali polovica ljudi je potpuno besposlena, dok polovica

i dalje previše radi. Na ovaj način, osigurava se da će neizbježno slobodno vrijeme posvuda uzrokovati patnju umjesto da bude univerzalni izvor sreće. Može li se išta nerazumnije i zamisliti?

Ideja da bi siromašni trebali imati slobodno vrijeme bogatima je oduvijek bila šokantna. U Engleskoj, u ranom devetnaestom stoljeću, uobičajeni muškarčev radni dan trajao je petnaest sati; djeca su ponekad radila jednako, a bilo je vrlo uobičajeno da rade dvanaest sati dnevno. Kad su zabadala koja se u svašta petljaju ukazala da je možda takvo radno vrijeme predugo, rečeno im je da rad priječi odrasle da piju, a djecu da rade nepodopštine. Kad sam ja bio dijete, ubrzo nakon što su radnici u gradovima stekli pravo glasa, određeni javni praznici bili su ustanovljeni zakonom, što je izazvalo veliko gađenje u višim klasama. Sjećam se kako sam čuo staru Vojvotkinju kako kaže: *"Što bi siromašni htjeli s praznicima? Oni bi trebali raditi."* Ljudi su danas manje iskreni, ali taj sentiment opstaje i uzrok je velikog dijela naše ekonomske konfuzije.

Razmotrimo na trenutak radnu etiku iskreno, bez praznovjerja. Svako ljudsko biće nužno troši tijekom svog života određenu količinu proizvoda ljudskog rada. Pretpostavljajući, kao što možemo, da je rad općenito neugodan, nepravedno je da čovjek troši više nego što proizvodi. Naravno, on može proizvoditi usluge umjesto robe, kao liječnik na primjer; ali trebao bi osigurati nešto zauzvrat za svoju hranu i smještaj. U ovoj mjeri, obveza rada mora se priznati, ali samo u ovoj mjeri.

Neću se zadržavati na činjenici da u svim suvremenim društvima izvan SSSRa mnogi ljudi izbjegavaju čak i ovu minimalnu količinu rada, naime svi oni koji nasljeđuju novac i svi oni koji se žene novcem. Ne mislim da je činjenica što se tim ljudima dozvoljava da budu dokoličari ni blizu toliko štetna kao činjenica da se od nadničara očekuje da ili prekomjerno rade ili gladuju.

Kad bi obični nadničar radio četiri sata dnevno, svega bi bilo dovoljno za sve i ne bi bilo nezaposlenosti - pretpostavljajući određenu i vrlo skromnu mjeru razumne organizacije. Ova ideja je šokantna za one kojima ide dobro, jer su oni uvjereni da siromašni ne bi

znali što bi s tolikim slobodnim vremenom. U Americi ljudi rade prekovremeno čak i kad su dobro osigurani; takvim ljudima je, prirodno, odbojna ideja o slobodnom vremenu za nadničare, osim u kontekstu tmurne kazne nezaposlenosti; zapravo, oni dokolicu ne vole čak ni kod svojih sinova. Začudo, dok svojim sinovima žele da rade tako teško da nemaju vremena ni za civiiziranost, ne smetaju im njihove supruge i kćeri koje nemaju nikakvog posla. Snobovsko divljenje beskorisnosti, koje u aristokratskom društvu obuhvaća oba spola, u plutokraciji se ograničava na žene; ovo, međutim, ne čini to nimalo prihvatljivijim zdravom razumu.

Mudro korištenje slobodnog vremena, mora se priznati, proizvod je civilizacije i obrazovanja. Čovjeku koji je prekovremeno radio cijeli svoj život postat će dosadno ako odjednom postane besposlen. Ali bez značajne količine slobodnog vremena čovjek je odvojen od mnogih najboljih stvari. Nema više nikakvog razloga zbog kojeg bi većina populacije trebala patiti zbog ovog uskraćivanja; samo blesavi asketizam, obično na tuđi račun, navodi nas da i dalje inzistiramo na prekomjernom radu i sad kad ta potreba više ne postoji.

Premda je mnogo toga u novoj doktrini koja kontrolira vlast u Rusiji drukčije od tradicionalnih učenja Zapada, postoje i neke stvari koje su posve iste. Stav vladajućih klasa, a pogotovo onih koji provode obrazovnu propagandu na temu dostojanstva rada, skoro je isti kao onaj koje su vladajuće svjetske klase oduvijek propovijedale onima koje su zvali "časnim siromasima". Uporan rad, trezvenost, volja da se prekovremeno radi zbog napretka u dalekoj budućnosti, čak i podložnost autoritetu, sve se to ponovno javlja; štoviše autoritet i dalje predstavlja volju Gospodara Svemira, koji se, međutim, sad zove novim imenom, Dijalektičkim Materijalizmom.

Pobjeda proletarijata u Rusiji ima dodirnih točaka s pobjedom feministica u nekim drugim zemljama. Vijekovima su muškarci priznavali superiornu svetost žena i tješili su ih zbog njihovog nižeg položaja tvrdeći da je svetost poželjnija od moći. Konačno su feministice odlučile da žele oboje, jer su pionirke među njima vje-